

VA-dagen 2005 om vetenskap & media

Det sorrar i bräddfyllda Studio 2 på Radiohuset i Stockholm. Det är november och temat för den fjärde VA-dagen är vetenskap & media.

Plötsligt släcks studion ner. Tystnad. En man kommer in och slår sig ner vid ett enormt skåp. Ljuset fokuseras på mannen. Orgelmusik bryter ut, försöker spränga gränser med kromatik och retoriska utfall, i ett collage från 1600-talets Europa.

Efter applådåskan möter vi artisten, **Hans Davidsson**, konstnärlig ledare och professor i orgel vid Göteborgs universitet och vid Eastman School of Music, University of Rochester i staten New York.

Camilla Kvartoft, programledare vid Sveriges Radios P1 Morgon och dagens samtalsledare, frågar honom vad orgelmusik har med vetenskap att göra.

– Under medeltid och barock var musik vetenskap. I dag kan man forska om musikens gestaltning och uttryckssätt, men också om instrumentens utformning, hur de konstruerades och byggdes, säger Hans Davidsson.

– På Göteborg Organ Art Center ville vi till exempel veta varför historiska pipor klingade, i vårt tycke, bättre än de moderna och försöka återskapa ett instrument som haft stor betydelse, en hanseatisk barockorgel, berättar han.

Det blev ett såväl tvärvetenskapligt som tvärkulturellt samarbete med 200 personer, alltifrån materialforskare och musiker till hantverkare och tekniker. Det slutade med att man byggde om en hel kyrka, den i Örgryte. Och nu förs kunskaperna ut i världen – en form av global kulturvård.

Enligt Hans Davidsson är orglar som tidsspeglar. Han avslutar med några citat i typisk 60-talsstil, kosmisk rytmisk musik med små klangfält som passar Radiohusets 60-talsorgel. Det är lätt att förstå att hans arbete har väckt intresse hos journalister.

Radions universitet

Och det är vad dagen handlar om: hur det går när vetenskap & media möts. Det som skiljer är retorik, agenda, uttryckssätt, berättarstil, temperament och tempo. Det som förenar är en gemensam vilja att försöka förstå och förklara omvärlden. Och språket är bryggan.

- Vetenskap & Allmänhet vill främja dialogen mellan forskare och allmänhet. Vi koncentrerar oss på de unga, som ska leva i det samhälle vi ser komma. Och de flesta får sin information om forskning från media, som både ger intresse, skrämmer och upprör, säger VAs ordförande **Majléne Westerlund Panke**, och bjuder upp Sveriges Radios VD, **Peter Örn** på scenen.
- Jag kommer att tänka på min far. Han rökte fisk, sålde böckling och blev så småningom politiker, fast han egentligen hade velat läsa till präst. Men hans generation var utestängd från universitetet. För att få kunskap var det folkrörelsen och folkhögskolorna som gällde, och så Radiotjänst med sina föredrag om vetenskap, konst och kultur, säger han.
- Sveriges Radio är fortfarande en folkbildande kraft. Men i dag, när förorterna brinner och de protesterande ungdomarna kallas för gangsters, kan det tolkas så att det fortfarande finns de som är utestängda i samhället. Så i dag vill jag välkomna er till vårt universitet, säger Peter Örn.

Journalisters syn på vetenskap

När TV4 Nyheternas **Anna Lindmarker** och Sydsvenska Dagbladets **Per T Ohlsson** intervjuas om sina erfarenheter av forskare, är det de som ställer frågorna: professorerna **Hans Rosling**, Karolinska Institutet och **Jan Hjärpe**, Lunds Universitet.

Utfrågningen visar att båda sidor bär ett stort ansvar. Ökande konkurrens gör att forskare har intresse av att nå ut med sina resultat, i vissa fall till varje pris och kanske till och med utan peer review, alltså resultatgranskning av andra forskare. Då blir det förödande när journalisterna i sin tur slarvar med hemläxan, källkritiken.

Stämmer det att nyhetsjournalister och ledarskribenter har olika syften? Kan det vara så att kolumnister söker få sin egen inställning bekräftad av forskarna?

- Visst skiljer det åt. Nyhetsjournalister drivs ju av jakten på nyheter medan ledarskribenter har en mer kommenterande roll, säger Anna Lindmarker.
- Det finns skäl till att vi journalister har forskarkontakter. De ger oss kunskap, inte bara för att bekräfta vår egen uppfattning, och de ger läsaren en signal om trovärdighet. Men vi har nog alla lärt oss en hel del av akrylamidhistorien för några år sedan. Att forskningen inte alltid håller måttet, att forskare inte alltid förstår pressens mekanismer, och att vi journalister alltid måste söka en "second opinion", säger Per T Ohlsson.
- Det finns inte alltid tillgång till pålästa forskare som vill uttala sig när något händer, påpekar Anna Lindmarker.

Hur vet ni att ni har en bra nyhet?

- Vi går i stor utsträckning på magkänslan och är i dag väldigt konsumentinriktade.
- Initialt vet man inte det. Vi ser ju konsekvenserna först efteråt; vilka reaktionerna blir och om det ger förändringar i beteendet. Det är ofta ett samspel mellan forskare och journalister.

Hur ska man komma tillrätta med problemen?

- Genom kunnigare journalister, kanske hellre genom att utbilda forskare till journalister, än omvänt, säger Per T Ohlsson.

Vad styr frågorna?

- Pågående skeden, vår föreställning om vad som är viktigt och nyhetsjournalisters jakt på nyheter, säger Anna Lindmarker.
- Vad som skrivs på ledarsidan styrs i stor utsträckning av opinionskonjunkturen och tidsandan, svarar Per T Ohlsson.
- Forskarna själva kan naturligtvis påverka. Men i dag är redaktionerna så slimmade, och vetenskapsjournalisterna så få, att det krävs en hel del, inte minst av formuleringarna i pressmeddelandena, för att nå fram.

Begriplighet en demokratifråga

Tim Radford, som under 20 år varit science editor på brittiska The Guardian, håller med om hur viktigt språket är när man rapporterar om forskning.

- Ord som fenotyp, alfapartikel, mitokondrie; de hörs varken på puben eller i busskön, och vill man bli läst ska man undvika dem. Man måste hitta ett ord som gör nyheten begriplig och ändå korrekt återgiven för den som inte är insatt, säger han.
- Vetenskapsjournalister är de enda journalister som verkligen skriver om saker som aldrig hänt tidigare. De som skriver om politik spinner i stort sett bara vidare på samma såpopera, och sportjournalister har bara en story, säger han.
- En svårighet i rapporteringen är att man inte ens inom det egna skrået alltid begriper vad forskaren menar. Redaktörerna för Science och Nature har erkänt för mig att de inte förväntar sig begripa hälften i de alster de publicerar. Så här finns en utmaning.
- Det är en demokratifråga. Ambitionen är naturligtvis att bli både ”read and right”.

VAs journaliststudier

VAs generalsekreterare **Camilla Modéer**, utvecklingschef **Karin Hermansson** och projektledare **Karin Lundquist** presenterar VAs intervjustudie av journalister. Nio av tio har

stort förtroende för forskare. De träffar ofta forskare och har mest positiva erfarenheter av kontakterna. Men många journalister vill att det ska bli lättare att nå forskare och få begriplig information om forskning.

VA har också analyserat det vetenskapliga innehållet i ungdomspress, familjepress och regionalpress. Den visar att ungdomspress innehåller mest material med (pseudo)vetenskaplig anknytning, regionalpressen minst. Samtidigt är ungdomspressen sämst på att redovisa källor. – Det vi hoppas på av den här dagen är att få svar på hur forskare och journalister ska kunna kommunicera bättre, säger Camilla Modéer.

Parallella seminarier:

Vetenskapsjournalistik

Samtal mellan Gunnar Bjursell, Björn Fjæstad och Inger Atterstam, lett av Camilla Kvartoft

– Jag tycker att journalister är lättlurade. Rena felaktigheter tar sig in i rapporteringen.

Forskare luras faktiskt och kan ha en dold agenda. Och det är desto mer allvarligt eftersom trovärdigheten för hela forskarsamhället står på spel. I dag är ju de flesta professorer mer eller mindre projektanställda och talar i egen sak, säger **Gunnar Bjursell**, professor vid Göteborgs universitet och initiativtagare till Vetenskapsfestivalen.

– Den ökade kommersialiseringen leder till lobbyverksamhet mot journalisterna. Och det är illa eftersom forskare åtnjuter förtroende. Det är lätt att bränna källor; när man granskar pengar och bindningar blir de lätt sura, säger **Inger Atterstam**, vetenskapsredaktör på Svenska Dabladet.

– Forskare är en intressegrupp som vilken annan som helst, trots att de ser sig som ljusets väktare. Det är ju tydligt att forskningslobbyn har tre mål: mer pengar, mindre regler och lagom stora krav. Och detta förs fram i medierna med jämna mellanrum, säger **Björn Fjæstad**, chefredaktör Forskning & Framsteg.

Hur ska forskningen granskas?

– Ett önskemål vore fler pålästa journalister med forskarbakgrund. Från akademiens sida måste vi nå ett mer balanserat förhållningssätt. Vi har diskuterat att skapa referensgrupper som snabbt kan kommentera pågående skeenden. Men vi inser att journalister inte vill bli serverade utan vara först med nyheten, säger Gunnar Bjursell.

– Det är viktigt att inom redaktionerna diskutera hur man tar ner det överdrivna förtroendet för forskare och ser dem som aktörer, vilka som helst. Att alltid ställa frågan: vad har du för

kommersiella bindningar? Akademin bör se över sina etiska regler för hur man ska hantera sina företag och mötet med journalister. Idén om experter och paneler är däremot dödfödd. Varje journalist har sitt nätverk, och det är lätt att hitta kritiska röster, säger Inger Atterstam.

– Det går att spalta upp åtminstone tre områden att granska: 1) forskarnas moral, 2) den vetenskapliga etiken och 3) den inomvetenskapliga kritiken, säger Björn Fjæstad.

Frustrationen hos forskare ligger nog mycket i att journalister har den avgörande makten, som både väljer och formulerar vad som ska publiceras.

– Och forskare anser att samstämmighet ger bäst bild av verkligheten medan journalisterna anser att rätt bild ges av flera motstridiga röster, säger Björn Fjæstad.

Nya medier, nya möten forskare – journalister – allmänheten

Samtal mellan Viggo Cavling, Sara Kjellberg och Gunnar Nygren, lett av Cissi Askwall

Internet har fört med sig en rad nya medier; inte minst bloggar har uppmärksammats mycket.

De nya möjligheterna för snart sagt alla att publicera sig, hämta information och enkelt få kontakt med journalister och forskare kan innebära ökad dialog och i förlängningen stärkt demokrati. Forskare kan få kommentarer om sitt pågående arbete och journalister kan hitta nya uppslag. Men ändå bloggar nästan inga svenska forskare än så länge.

– Ofta handlar det om tidsbrist, eller annan prioritering. Kanske är man rädd att någon ska sno ens idéer också, säger **Sara Kjellberg**, doktorand vid Lunds universitet, som studerar hur nya medier påverkar forskningsprocessen.

– Tidsbrist kan vara en undanflykt. I den akademiska världen finns ett motstånd mot att komma ut ur elfenbenstornet, säger **Gunnar Nygren**, forskare i journalistik vid Stockholms universitet.

– Journalister använder nätet som sin främsta källa. Journalistiken blir också allt snabbare, Informationsnarkomanerna vill ha kort, snabb information och tidningarna anpassar sig till läsarna och driver därmed på utvecklingen, säger **Viggo Cavling**, chefredaktör för Resumé.

Alla var eniga om att medieutbudet blir allt mer nischat med många specialtidningar och bloggar för olika intresseinriktningar. Och den tekniska utvecklingen kommer att leda till ännu fler medieformer. Podcasting – att tanka ned ljudfiler och lyssna på dem i bärbara spelare – kommer att bli större, liksom att medverka i virtuella gemenskaper, så kallade communities.

– Vi kommer att få fler specialkanaler med vetenskap och fler mobila medieformer. Att se på TV i mobilen blir nästa stora grej och lanseras lagom till fotbolls-VM nästa år, säger Gunnar Nygren.

Nya VA-studier

Presentation av Arne Modig, Temo, Annika Rosing, Nutek och Karin Hermansson, VA, som även leder samtalet

VA har sedan 2002 varje år undersökt allmänhetens attityder till vetenskap och forskare. Denna ”vetenskapsbarometer” visar till exempel att allmänheten i allt mindre utsträckning anser att vetenskap och teknik är för svårt för de flesta att förstå. Årets undersökning indikerar också en ökande tilltro till forskningens möjligheter att bromsa klimatförändringar och en starkare vilja att satsa på genteknik för exempelvis behandling av sjukdomar.

Lärarnas syn på vetenskap och deras kontakter med forskare stod i fokus vid VA-dagen 2004. I år har VA, inom ramen för Nuteks entreprenörskapsprogram, undersökt hur lärare ser på att arbeta med elevernas kreativitet, initiativförmåga, samarbetsförmåga och självständighet. Lärarna tycker att det är viktigt att utveckla dessa entreprenöriella förmågor och upplever att antalet aktiviteter med sådan inriktning ökat de senaste åren. De anser dock att eleverna främst utvecklar egna idéer och tar egna initiativ på fritiden – inte i skolan.

Relationen journalister – forskare

Ett samtal mellan Sven Otto Littorin, Hans Rosling, Margaretha Fahlgren, Per T Olsson och Jan-Olov Johansson.

– Problemet med forskare är att de likt mullvaden gräver ner sig – i fyra år – och blir både blinda och döva för omgivningen och extremt specialiserade. Lösningen är förmodligen bättre utbildade journalister, säger **Jan-Olov Johansson**, seniorreporter på Vetenskapsradion.

– Det finns ett systemfel i Sverige där journalistiken anses vara vilket hantverk som helst. I de anglosaxiska länderna har journalisterna ofta betyg i statsvetenskap och så vidare. Det finns en konflikt i att journalister kan lite om mycket och forskare mycket om litet, säger Per T Ohlsson, publicist vid Sydsvenska Dagbladet.

– Det är viktigt att värna om universitetet som kritiskt tänkande. Humaniora behöver synas mer än i dag. Vi måste ut ur elfenbenstornet – och pengar gör att vi blir mer synliga. Men vi

måste också vara mer informationsstrategiska, säger **Margaretha Fahlgren**, professor i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet.

– Det är orättvist om man är medial för det förenklar jobbet för journalisterna. Jag tycker att vi ska vårda och vara stolta över vår blyghet, säger Hans Rosling.

– Men på Stanford brukar man säga att man ska kunna förklara sin forskning under en hissfärd, säger Jan-Olov Johansson.

– Det vore förödande om forskarna skulle vara helt beroende av politiken för vad de väljer att forska om. Vi politiker ska vinna val vart fjärde år medan forskningen måste agera mycket mer långsiktigt, säger **Sven Otto Littorin**, Moderaternas partisekreterare.

Den viktigaste åtgärden för bättre kommunikation mellan journalister och forskare?

– Bygg kompetenta redaktioner av journalister och låt dem jobba som det, säger Jan-Olov Johansson.

– Vi journalister är bra på att förstå den samhällsvetenskapliga forskningen, men borde bli bättre på att förstå den naturvetenskapliga. Och forskarna borde definitivt bli bättre på att förstå journalistiken, säger Per T Ohlsson.

– Vi måste skapa möten och göra det möjligt för forskare att förstå journalistikens villkor. Vi forskare måste bli bättre på att uttrycka oss begripligt, säger Margaretha Fahlgren.

– Möten, träning, övning, alltså möjligheter till utbyte mellan forskare och journalister och möjligheter till fördjupning, säger Sven Otto Littorin.

– Vi måste inse att vi lever i en ny värld där man inte får glömma den internationella forskningen. Jag brukar säga att världen är viktigare för KI, än KI för världen, säger Hans Rosling.

Eniga politiker

Grunden till Sveriges välstånd lades för hundra år sedan med tålmodsprövande forskning. I dag är samhället genomsyrat av kvartalstänkande. Hur vänder vi trenden? Frågan riktas till forskningsansvarige ministern **Leif Pagrotsky** och Sven-Otto Littorin.

– Forskning är långsiktig och de satsningar som görs kommer inte att ge resultat till detta val. Sverige satsar idag mest i världen per capita av offentliga medel på forskning och det hoppas vi att väljarna belönar, säger Leif Pagrotsky.

– Jag håller med om att vi ska ha en stor del skattefinansierad forskning. Problemet är bara att den inte kommer samhället tillgodo. Man talar om patentobalansen, att frukterna skördas någon annanstans, säger Sven Otto Littorin.

– Det är viktigt för samhället att kommunikationen fungerar. Forskning är skattefinansierad och stödet är bräckligt; om man upptäcker fusk eller slöseri, eller om folk inte förstår på vad sätt forskningen gör nytta. Jag vill att forskare ska vara generösa och dela med sig – som en nobelpristagare jag mötte häromdagen. Han hade inte det minsta problem att prata helt begripligt om sin forskning, säger Leif Pagrotsky.

– Det behövs för att vi inte ska fastna i snuttifierade larmrapporter, säger Sven Otto Littorin.

– Ja, ”Mördarinfluensan på väg mot Sverige i natt” läste jag på en löpsedel. Det är viktigt med ett fungerande regelverk för media och jag har föreslagit att alla avhandlingar ska förses med en begriplig sammanfattning på svenska språket. På så sätt kan samhället direkt ta del av resultaten, säger Leif Pagrotsky.

Camilla Modéer avslutar dagen och konstaterar att förbättrad dialog mellan forskare och journalister nog inte blir en valfråga – politikerna är alldeles för överens. Men nästa år kommer VA att närmare undersöka hur politiker ser på vetenskap.

Erika Ingvald, frilansjournalist